

سىمناري دارايي گشتى
(پهر توو كيكى بلاو كر او هيه)
نووسينگه ي تفسير بلاوى كر دوته وه
بو سالي ۲۰۱۸ - ۲۰۱۹

هەر له سهرهتای پهیدابوونی کۆمه‌لگا و دهسه‌لات، به جۆریک له جۆره‌کان بێر له چۆنیهتی پهیداکردنی داهاات بۆ دهوڵهت کراوه به مه‌بهستی دابینکردن و کۆنترۆلکردنی تیچوووه‌کانی دام و دهزگاکانی. ئەمه نه‌ک ته‌نها دهوڵهت به‌لکو به‌شیکه له سروشتی مروّقه‌کان که ههردهم به‌دوای پهیداکردنی داهااته بۆ خودی خۆی و خیزانه‌که‌ی. له‌گه‌ڵا تیپه‌ربوونی کات، به‌شیوازیکی زانستی تیروانین بۆ چه‌مکی دارایی په‌یدابوو، وه کۆمه‌لگا و پینداویسته‌کانی دام و دهزگاکانی دهوڵهت به‌رفراوانتر ده‌بوون، به‌لام ئەوه‌ی که کاریگه‌ریه‌کی ئەوتوی دروست کرد روودانی شوێشی پیشه‌سازی بوو، بۆیه پینویسته‌کی به‌رچاو په‌یدابوو بۆ به‌زانست کردنی چه‌مکی دارایی و دیاریکردنی پیناسه و بنهما و ریسای تایبهت به‌خۆی.

چه‌مکی زانستی دارایی گشتی له‌رووی پینکه‌وتنه‌وه ده‌به‌ستریته‌وه به‌پینکه‌وتنی دهوڵهت له‌رووی چالاکیه ئابووریه‌کان، که پینتر زانستی دارایی گشتی له‌چه‌مکی کلاسیکی کۆن سنووردار بوو ته‌نها لایه‌نی دارایی و ژمیریاری ده‌گرته‌وه، به‌لام نیستا ئەم چه‌مکه له‌چه‌رخ‌ی نویدا بواره‌کانی فراوانتر کراوه بۆ بواری [ئابووری – کۆمه‌لایه‌تی – دارایی].

:وه دارایی گشتی له کۆندا وهك چه مکیکی کلاسیکی بهم شیوهیه پیناسیان کردوه
که زانستیکه پیکدیت له تیچوو هکانی دهولت و داهاتهکانی, وه یان نهو زانستهیه که ههلهستی به شیکردنهوهی "
"پویستهکانی دهولت و ریگاکانی تیرکردنی
بهلام دارایی گشتی لهسهردهمی نیستادا بهوه دهناسریتهوه که بریتیه له زانستی خویندنهوهی نابوو ریهاکانی کهرتی
گشتی, وه چند زانایهکی تر پیناسهی دارایی گشتیان کردوه بهوهی
که نهو زانستهیه که دهگهریت بهدوای چالاکیهکانی دهولت له بهکارهینانی ریگاوشیواز هکانی دارایی به ههردوو "
بالی داهاتهکانی و تیچوو هکانی بهمهبهستی هینانهدی ئامانجهکانی کۆمهلگا به ههموو ئاراسته جیاوازهکانی نابووری
". و کۆمهلایهتی و داراییهوه

:چوار چيوه زانستی دارایی گشتی

: (په کهم: پيداوېستېه گشتيپه کان) (الحاجات العامه

پيداوېستی گشتی پېناسه ده کریت بهوهی بریتیه له

پيداوېستیه کی به کومه لا که چالاکی گشتی هه لدهستی به تیرکردنی "

(پرکردنهوهی) وه تیرکردن و پرکردنهوهی ده بیته هوی سود گه یاندن به

"کومه لگا

"وه پېناسه ده کریت بهوهی که

نهو پيوېستیانیه که چالاکیه گشتيپه کان هه لدهستی به تیرکردنیان بو

". مه بهستی گه یاندنی سوودی گشتی و کومه لی

وه دهكریت تیبینی ئهوه بكریت كه جیاوازی جهوههری نیه له نیوان پیداویستیه تاییهتی و گشتیهکان, جگه له ههندی پیداویستی بنههتی به کومه لا نهییت كه بهسروشتی خوی جگه له دهزگا گشتیهکان ناتواندریت لایهنی تر پی ی ههلسیت, وه سهرجهه پیداویستیهکانی تر كه زورههیی زورههینه پیک دههینن خهسلهت و جیاکهروههی تاییهتی نیه كههوا بکات تیرکردنی ههندیکیان وهستا بییت له سهه دهزگا گشتیهکان, وه تیرکردنی ههندیکی ترییان بکهویته سهه ههولئی تاکهکان. وه لهبهه ئهوهی نه جیاوازی بابتهی ههیه و نه سنوریکی جیگیر ههیه له نیوان پیداویستیه گشتی و تاییهتییهکان. ئهوهی به پیداویستیهکی گشتی دادهنریت له دهولهتیک ئهوهیه كه ریگا به تاکهکان دهدریت كه پیی ههلسن له دهولهتیک تر, سنوری پیداویستیه گشتیهکان له کومه لگهیهکی دیاری کراو وه له ساتیکی دیاری کراو دههستهیته سهه سروشتی رولی سیاسی و کومه لایهتی و نابوری دهولهتهکه واتا سیستهههه سیاسییهکهی.

(دارایی گشتی و دارایی تاییهت (المالیه العامه و المالیه الخاصه
هر وهك ناسراوه كه پروژه تاییهتهكان همیشه ئامانجیکیان ههیه ئهوش
سهر كهوتنه وه تاكه ریگیاه بو وهرگرتتی زانیاری بو پروژه كه له كیشانی
پلان وه كیشانی مهنهجهكان وه یاسای دارایی گشتی جیبهجی نابیت تنها
به چاودییریکی گشتی نهبیت. تیینی لهسهر ئهم پروژه گشتیه كه ههلهستی
به خزمهتگوزاری و بیرکردنهوه سهرهتا لهسهر بناغهی ئابووری گهلی
پیشكهوتوه دهبیت سهرهكترین ئامانجی بهدهستهانی بهرزه وهندی گشتی
بیت له گهورهترین سنورهكانی وه ئهو پیداوستیانهی كه ولات مهبستیتی
دهبیته هوی ههلی كار بو تاكهكان ئهوانهی كه ژمارهیان زیاد دهبیت سال
به سال. هر وهك چون سود له پیداوستیانهكان وهردهگرین له پیشهسازی
ئیستا تاكو بهر هو پیش بچیت له ولاتهكانی تر

:دارایی گشتی له سهردهمی کۆندا

سهردهمی فیر عهونیهکان له ولاتی مسر و ئیمپراتوریهتی رۆمانیهکان ههڵدهستان به پێوانهکردنی سامانی تاك به بهر اوورد به سامانی زۆربهی هاوڵاتیان، وهههروهها میسریه کۆنهکان سیاسهتی باج وهرگرتیان زانیوه و به شیوهیهکی راستهوخۆ یان ناراستهوخۆ بیته پهرهویان کردووه له سهر بازارگانی و گواستنهوهی سامانی زهوی، و ئیمپراتوریتهی رۆمانی چهند جوریکی دیاری کراوی دهربارهی باج زانیوه وهك باج لهسهر بهلین نامهی فرۆشتن و باج لهسهر زهوی و خانوو بهره. بهلكو چهند باسیکی دارایی له بنچینهکانی بهدهست هینانی داهاات و خهرجی دهرکهوت لهگهڵ دهرکهوتنی دهولته ههر له زهمانی پیشوو که دهولتهکان دروست بوون.

دارایی گشتی له سدهی ناوهر استدا

دارایی گشتی تیکه لا بوو له که لا دارایی پاشادا به واتای جیاوازی نه کردن له نیوانیان، وه هیچ جیاوازیهك نه بوو له نیوان خهرجی گشتی بو ئاسان کردنی کاری هاو لاتی و له لایه که وه خهرجی پیویست بو پاشا و خیزانه که ی و پیداویستی که ی، سه بارهت به پیداویستی گشتیه کانی هاو لاتی ئهوا پاشا دهستی دهگرت به سهر ئهوهی که پیویستی پی ی بوو وهك پاره و هاورد کردنی شت بو ناو ولات، وه ههله دهستا به به کار هینانی تاکه کانی کو مه لگا بو به جی هینانی کاره کانی خوی به بی بهرام بهر، و له م سهر ده مه دا باج رولیکی زوری نه بوو که باس بکریت، وه ولات ئیرادهی خوی له سامانی پاشا و هر دهگرت که خهرجی ده کرد به سهر خوی و خیزانه که ی و دار و دهسته که ی. پیشتتر کاروباری دارایی گشتی و باجهکان باس دهکران به شیوهیه کی گشتی له نوسراوه ئابووریه کاند، وه یه که م که سنیک که گهرانی کرد له بنچینه کانی دار اییدا که گهرانیکی زانستیانه بوو له سدهی شانزده له سالی (1576) ز پاشان ئه م (- jan bodin بوو زانای فهره نسی (جان بودان لیکو لینه وانه گه شه ی کرد له سدهی هه قده دا چند کتیبیک ده رکهوتن له سهر بنه ماکانی داها ت وه له سهر جوړاو جوړی باجهکان.

دارایی گشتی له قوناغی ئابووری ئازاددا

لهم قوناغدا دوو بهر هو پیشچوونی گهوره هاتنه کایهوه که بریتین له بهر هو پیشچوونی بواری وه بهر هینان له ئینگلتهرا و اتا شورشی پشه سازی، وه بهر هو پیشچوونی فهرنسا و اتا شورشی فهرنسی وه له پیش لهم دوو پرووداوه جموجولی بزوتنهوهی چاکسازی ئاینی له ئهوروپا وه به عقلائی کردنی پرۆسهی سیاسی و ئابووری، وه له ئهجامی لهم بهر هو پیشچوونه بنهماکانی سیستمی (سهرمایهداری) پهیداوو، که به شیوه ئاساییهکهی کاردهکات بهپی دوو بنهما که بریتین له (وازی لی بهینه با کاربکات، وازی لی بهینه با ئازاد بیت له جموجولدا) له کاتیکدا لهم سیستمه ئهوه مان پیشان دهدات که پیویسته دهولت دست وهر نه داده چالاکیه ئابوورییهکان وه تاکهکانی کومهلکا ئازادین له کاره ئابوورییهکانیاند، و کاره گشتیهکانیان بهپی ی ئهوهی که تاک ههولدهدات بو بهدی هینانی سوودی خوی وه ئهمهش له ههمان کاتدا به دهستی هینانی سوودی گشتی بهپی بیرورای (ادم سمیپ) که بریتیه له کوی گشتی سوود له کومهلگا بهواتای ئهوهی که هیچ جیاکاریهک نیه له نیوان سوودی تاک و سوودی گشتی، وه ئهوهی پیویسته له سهر دهولت بیکات که کهمترین بهشه ئهویش دابینکردنی ئاسایشه، به مهرجیک لهم دست تیوهردانهی دهولت پیویسته توند وتولا بیت و هیچ کاردانهوهیهکی نهیینی نه بیت لهسهر تاکهکان، و سهرپهرشتی کردنی ههندیك له پرۆزه گشتیهکان که کهسی ئاسایی ناتوانیت سهرپهرشتی بکات له بهر زویری تیچوههکهی بیت یان له بهر کهمی داهاتهکهی بیت وهک ((تهندورستی، خویندن، گواستنوه و گهیاندن، ئاو، هتد

دارایی گشتی له سهردهمی هاوچهرخدا

له جهنگی جیهانی یهکهمهوه ولاتان ناچاربوون بههوی چهند هوکاریکی ئابووری و سیاسی و کومه لایهتی که دهست وهربدنه ژیانی ئابووری و کومه لایهتی هاولاتیانهوه. وه لایهنهکانی ئهم دهست تیوهردانه زیادی کرد بههوی قهیرانی : ئابووری گهورهی سالی (1929), وه هوکاری ئهم دهست تیوهردانه ئهگهریتهوه بو ئهم خالانهی خوارهوه

1. خواستی دهولت بو تیرکردن و بههیزکردنی خواستی گشتی
2. چارهسهر کردنی هندی کیشهی ئابووری, وهکو بیکاری و زیاد بوونی ریژهکهی
3. کهم کردنی له دهست چوونی داهاتی و سامانی نیوان تاکهکانی کومه لگا
4. چالاک کردنی کهرتی گشتی وه زیاد بوونی
5. بو ریگری کردن له کهم بوونهوهی سامانی تاکه کهسی و هاندانی پرۆژه بچووکهکان و مام ناوهندهکان

